

FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap

***(Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem,
2015/16 tavaszi félév)***

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

A 2015/16-os tanév tavaszi félévében újabb négy előadó tisztelte meg az ELTE BTK Fordító- és Tolmacsképző Tanszékén indult, *FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap* című előadásorozatot. Az első előadás, amely összességében már a tizenharmadik volt, Heltai Pál, a Fordítástudományi Doktori Program egyik állandó oktatójának nevéhez fűződött. „Fordításnyelv irodalmi és szakfordításban” című prezentációja, amelyet rendkívül élénk érdeklődés kísért, két nagy részre oszlott: míg az elsőben a fordított szövegek általános kérdéseivel foglalkozott, addig a második három konkrét vizsgálat eredményeit tartalmazta.

Az előadás első felében Heltai Pál hangsúlyozta, hogy a korpuszvizsgálatok általában jó minőségű, lektorált szövegeken alapulnak, gyengébb minőségűeket csak ritkán vizsgálnak. Ráadásul a kutatások többnyire az irodalmi fordításokra terjednek ki, nem a szakszövegekre. Ez olyan kérdéseket vet fel, minthogy mennyire érvényesek a műfordítás-központú fordítástudomány megállapításai a szakfordításra, illetve létezik-e egyáltalán közös fordításelmélet. Ebből a szempontból véleménye szerint érdemes lenne vizsgálni a lektorálatlan, gyengébb fordításokat is, és összehasonlítani azokat a fentebb említettekkel, valamint külön-külön elemezni a fordítási univerzálékát mű- és szakfordításban.

Az előadás második részében az előadó három konkrét kutatását, illetve tanulmányát tárta az érdeklődők elé. Ezek közül az első a tulajdonnevek fordításával foglalkozott Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője* című regényének két különböző angol fordításában, amelyek közül az első erősen honosító, míg a második – éppen ellenkezőleg – elidegenítő stratégiát követ. Ennek során Heltai Pál külön kitért a szövegben található jellegzetes „vezetéknev (tisztségnév) + uram” megszólításra és annak angol fordítására.

A második említett kutatás a diskurzusjelölők fordítási kérdéseire irányította a figyelmet, és az előadás után ez a rész generálta a legtöbb hozzászólást, illetve kérdést. A nyelvi közvetítő ebben az esetben azzal a problémával szembesül, mit is jelent a diskurzusjelölő az adott kontextusban, illetve azzal, hogy meg kell ítélnie annak relevanciáját. Ez utóbbi eredménye a három vizsgált magyar regény és azok angol fordítása alapján az, hogy a fordítók általában kihagyják az olyan diskurzusjelölőt, amelynek nincs egyértelmű megfelelője a célnyelvben, de a fordítótól is erősen függ, milyen megoldást választ.

Heltai Pál előadásának végén a szórend és a fordításnyelv témájára tért rá egy harmadik vizsgálat kapcsán. Ennek során rámutatott, hogy a „helytelen” szórend a jelentés átadását nem zavarja, csak növeli a feldolgozási erőfeszítést, illetve hogy a jelenség bizonyíthatóan a célnyelvben is előfordul. A konkrét kutatás az angol *of* birtokos szerkezet magyarra fordításával foglalkozott, amelynek esetében a tapasztalt nyelvi közvetítőknél automatikus szórendi átváltásra kerül sor, a tapasztalatlanoknál viszont gyakran megmarad a fordított szórend a magyar szövegben.

A sorozat második előadását Pusztai-Varga Ildikó, a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának nemzetközi kapcsolatok programmenedzsere tartotta, aki 2013-ban védte meg sikeresen doktori disszertációját a Fordítástudományi Doktori Programban. „'Fordítanak, tehát vagyok' – Önfordítás a tudományos kutatásban” című előadásában jelenleg is zajló, újszerű kvalitatív kutatási projektjét mutatta be az érdeklődőknek. Ennek keretében az önfordítás folyamatát vizsgálja a tudományos kutatásban magyar–angol fordításokon. Az ezzel kapcsolatos munka kiterjed a négy, kutatásban részt vevő személy által fordított saját tanulmányok, a Pusztai-Varga Ildikó által, valamint egy anyanyelvi lektor által végzett lektorálás vizsgálatára is.

Bár az önfordítás vizsgálata – a produktumra és a folyamatra egyaránt kiterjedően – már jó ideje jelen van a fordítástudományban, ez kizárólag szép-irodalmi szövegekre igaz, szakszövegekre nem. Az előadó a folyamatban lévő komplex kutatása során az összehasonlító szövegelemzésen túlmenően használja az interjú, a fordítói és lektori kommentárok és a kutatási napló módszerét is az eredmények gyűjtéséhez. Ez utóbbiak megfogalmazására majd csak a vizsgálat lezárását követően kerülhet sor, de néhány megállapítást már most lehet tenni ezzel kapcsolatban. Így például, hogy a kutató kvázi amatőrként fordítja saját magát, hogy a kutatást végző személynek kettős – lektori és kutatói – identitása is megjelenik a vizsgálatban, hogy ő is és az anyanyelvi lektor is diskurzuskonvenciók közötti határokat lép át, és maguk a fordított szövegek is átlépi a forrásdiskurzus határát. Ehhez társul a sok esetben meglévő, plágiumtól való félelem a fordítás során, valamint az angol tudományos írás (*English Academic Discourse*) sok esetben szigorú szabályai. Mindezt átszövi az előadó – vagyis a lektor – személyes viszonya a kutatásban résztvevő személyekhez.

Az előadás rövid összegzéséből is látszik, milyen újszerű, sokrétű és izgalmas kutatási feladatra vállalkozott Pusztai-Varga Ildikó. A vizsgálat majdani eredményei véleményem szerint fontos adalékokkal szolgálhatnak egyszerre több részterületen is. Egyrészt a módszereknek köszönhetően profitálhatnak belőle a fordítás folyamatának vizsgálatával foglalkozó kutatók, továbbá a lektorálást vizsgáló szakemberek, valamint az angol tudományos írást és annak konvencióit elemzők. Nem utolsó sorban hozzájárulhat az önfordítás mindeddig – főként magyar viszonylatban – kevéssé kutatott témájának alaposabb feltárásához is. Az eddigi eredmények összefoglalása várhatóan még a 2016-os évben olvasható lesz a Vermes Albert szerkesztésében a *Líceum* Kiadónál megjelenő *A fordítás arcai* című kötetben.

A tavaszi félév harmadik előadásának címe „Az állam fogalma a magyar politikai diskurzusban a XIX. század második felétől napjainkig” volt, és Far-

kas Orsolya nevéhez fűződik. Az ELTE BTK Kulturális Nyelvészet Doktori Programjának védelem előtt álló hallgatója, aki doktori tanulmányait eredetileg a Fordítástudományi Doktori Programban kezdte, előadásában felvázolta doktori témaválasztásának és eddigi fontosabb kutatásainak történetét, motivációját. Mindezzel saját elmondása szerint – a téma ismertetésén túl – elsősorban a doktoranduszokat kívánta segíteni munkájukban.

Első, a témában tett lépései során először magyar éwertékelő beszédeket (Farkas 2012), majd a három magyar alkotmány szövegét (Farkas 2014) vizsgálta meg arra vonatkozóan, miként jelenik meg bennük az *állam* fogalma. Ezt követően aztán – némi további vizsgálódás után – talált rá aktuális doktori témájára, a kormányfői (minisztertanács-elnöki és miniszterelnöki) bemutatkozó beszédekre (az 1867-es kiegyezéstől 2014-ig), amelyek fő érdeme, hogy nagyközönségnek szóló, célirányos, jól felépített szövegekről van szó. Ráadásul amerikai viszonylatban összehasonlítási korpusz is rendelkezésére állt (az Amerikai Egyesült Államok elnökeinek beiktatási beszédeit tartalmazó korpusz ugyanezen időszakra vonatkozóan). Az elsődleges elemzés során megkereste a korpuszban az utalásokat az *állam* fogalmára (szervezet, terület, nép stb. vonatkozásában), az ezzel kapcsolatos szókapcsolatokat és megszemélyesítéseket. A másodlagos elemzés során azután például azt vizsgálta, milyen forrástartományok vannak jelen ezekben a beszédekben és időben mikor. Ilyen forrástartomány például a test (alkotmánytest, országtest, nemzettest stb.).

A felvillantott eredményekből szemezgetve elmondható, hogy a magyar korpusz esetében az állam mint család metafora nem túl gyakori, ha előfordul, akkor is az 1945-öt megelőző időszakban. Ezzel szemben a 2000-es évektől kezdve viszonylag nagy gyakorisággal jelenik meg az állam mint otthon metafora. Az amerikai korpuszban viszont a leggyakrabban az emberiség mint család metafora mutatható ki, amely magyar vonatkozásban egyáltalán nem fordult elő. Végezetül Farkas Orsolya arra az érdekes eredményre is kitért, hogy míg az Egyesült Államokban egyértelműnek mondható a *demokrácia* kifejezés és a *demokrácia megszületése* szókapcsolat, addig Magyarországon már pártállástól függ, mikorra datálják annak létrejöttét, illetve hogy beszélhetünk-e még egyáltalán demokráciáról vagy sem.

A második félév és egyben a tanév utolsó előadása Sereg Judit, a Fordítástudományi Doktori Program abszolvált, szigorlat előtt álló hallgatójának nevéhez fűződött. „Az audiovizuális fordítás helyzete Magyarországon” című előadásában három szempontból vizsgálta a címben említett témát: a tudományos kutatás, a szakma és a befogadók szemszögéből. Előadásának első részében beszámolt arról, hogy a rengeteg publikáció és a sokféle tudományos megközelítés ellenére összefoglaló művek még nem születtek ezen a nagyon modern és manapság sokat kutatott területen, és még egységes terminológia sem létezik – különösen igaz ez a magyar nyelvre. Érdekesség az is, hogy a nemzetközi kutatások jelentős része a feliratozásra helyezi a hangsúlyt, Magyarországon viszont ezzel szemben hagyományosan többségben van a gyakorlatban a filmszinkron. A fent említett terminológiai problémák közé sorolhatók a párhuzamosan jelen lévő terminusok ugyanarra a fogalomra (pl. audiovizuális fordítás / szinkronizálás / filmfordítás), az eltérő fogalmakra használt azonos terminusok (pl. szink-

ronizálás), valamint a tudomány és a szakma közötti szakadék (pl. előbbi használja az *audiovizuális fordítás* terminust, utóbbi nem).

Az előadás második részében a szakmáról és az abban tapasztalható (fordítói) problémákról hallhattunk a területen rendszeresen dolgozó előadótól. Ilyen lehet például, hogy a fordító nem tudja, kik lesznek a szinkronszínészek, ki lesz a szinkronrendező, rossz minőségű felvételt kap, nem kap szövegkörnyezetet vagy éppen előzményeket. Sereg Judit rövid bejátszásokkal illusztrálta a fordítási szempontból legnagyobb kihívást jelentő nehézségeket: a szóviccek és szójátékok fordítását, ami a kép folyamatos jelenléte miatt különösen problematikus, valamint a dalok, az éneklés fordítását, ahol egyszerre kell ügyelni a tartalomra, a dallamra és a hossza.

Az utolsó részben a befogadóról, illetve az őket érintő kutatásokról esett röviden szó, így például Díaz-Cintas azon próbálkozásáról, hogy alkalmazza Even-Zohar polisizisztéma-elméletét az audiovizuális fordítás területén. Végül bepillantást nyerhettünk Sereg Judit jelenleg is zajló doktori kutatásába, amelynek keretében hat különböző iskola több mint 500, 7–8. osztályos diákja körében végzett kérdőíves felmérést. Ennek során egyrészt vizsgálja tévénezési szokásaikat, másrészt nyitott és zárt kérdéssorokkal a hamis barátokat, a félrefordítást és az új kifejezések elterjedtségét. Az előadás záró részében a már részben feldolgozott kérdőívek első összesített eredményei alapján hallhattunk néhány érdekes példát és kirajzolódó tendenciát.

Irodalom

- Farkas O. 2012. Az állam fogalmának konceptualizációja a magyar politikában az elmúlt tizenegy év országértékelő beszédei alapján, avagy van-e „magyar csavar”. In: Voigt V., Balázs G. (szerk.) *Nyelv és kultúra – Kulturális nyelvészet. Magyar szemiotikai tanulmányok*. 25–26. kötet. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság.
- Farkas O. 2014. The Concept of the State in Hungarian Political Discourse: Variations Reflected in the Language of the Constitutions. In: Polzenhagen, F., Kövecses Z., Vogelbacher, S., Kleinke, S. (eds) *Cognitive Explorations into Metaphor and Metonymy*. Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang International Academic Publishers.